

Վանո Սիրադեղյան

Մինչև որ տեսնենք...

Ուսուցչի օրվա առթիվ, Ածխահատի օրվա ու Էլի մի քանի օրերի ոտանավորներ Էր գրում պատանեկան թերթի համար: Այդ գործը իրենն Էր: Չէին պատվիրում, բայց նման Էր պատվիրելու. գիտեին՝ գրելու Է, գիտեին՝ բերելու Է, երկու ամիս առաջ, երկու շաբաթ առաջ, ե՛րբ հարկավոր Է: Դրա դիմաց սրտի ուզած ոտանավորը տարին մեկ կարող Էր տպել: Մայրս գյուղում մնաց՝ ականջը կանչի...

Այսպիսի հանգով: Ավելի նշանակալի տոների համար խմբագրությունները ուրիշ հեղինակներ ունեին: Մեռած ու կենդանի: Մեռածների հետ, հասկանալի Է, չափվել չէր կարող: Գուցե նրանց տաղանդը չուներ, թեպետ որ նայես՝ և՛ հանգն Է տեղը, և՛ չափն Է կարգին, և՛ բառերն Էլ նույն հայերենն են... Բայց մեռածների ասածն ասած Է: Ապրողների հետ նույնպես չէր կարող: Հավասար կամ քիչ ավել-պակաս շնորհքով հանդերձ՝ նրանց երեսը թիկունքից Էր պինդ, թիկունքը՝ պինդ երեսի՛ց:

Աստծու տվածը պիտի շատ լինի, — մտածում Էր մի առավոտ, — թե չէ՝ բոլուկով, ամենքս մի քիչ պաշար չալակած ճամփա ենք ընկել... Մեկի ծնկները շուտ են թուլանում, մեկի կամքը հերիք չի անում, մեկը գնում Է դեմից քայլողի ոտնահետքերով կամ առաջինի փեշից Է բռնել, մյուսն Էլ բռնել Է դրոշի կոթը, որ դրոշը շվաք անի...:

— Վա՛յ, մամա ջան, մոռացա ասեմ՝ պրոռեկտորը Ձեզ կանչել Էր:

Պատկերացրեք. յոթ-ութերորդ դասարանում հերոսության կամ ընկերասիրության մասին շարադրություն հորինելու ոգեշունչ պահին ձեզանից առաջ նստածներից մեկը ետ Է դառնում ու լաստիկե պարսատիկով ծամած-մամլած թուղթ Է շարտում մտքի լարումից զգայուն դառած ձեր ճակատին...

Մեքենագրուհին կիսաբերան (այդ Էլ՝ անտեղի) ժպտում Էր նրան: Նրա ժպիտը ոչ գեղեցիկ, ոչ Էլ տգեղ, անհամարձակ կնոջ ժպիտ Էր, համենայնդեպս, երբ տղամարդու վերաբերմունքը դեռ չի ճշտել: Մայրաքաղաքի ուսանողական ութ

թերթերի խմբագիրներից միայն այս մեկն էր բանաստեղծություն գրում ու տպում, և այդքանն էլ աղջկա համար ահագին բան էր: Բայց հայացքները երբ հանդիպեցին, աղջկա ժպիտը ոչ թե չքվեց, այլ կարծես թե թարմ յուղաներկ դիմանկարի քիթ-ու-բերանը լողզեցին: Խմբագիրը դառն հայացքով նրան էր նայում: Եվ այդ միջոցին շատ էր նման ինքը իրեն. դժվար ձեռք բերած իր պաշտոնը պահելու հոգսից ջղագար դառած, վաղ ամուսնության կնիքը դեմքին, քաղաք գալով՝ եռանդը կոտրած գյուղացի տղա:

«Ասում էի, չէ՞, մի քիչ շատ էր»:

— Ի՞նչն էր շատ, ընկեր Պարսամյան:

— Իսկ-դու-աղ-ջի-ջան... — Նա խոսում էր վանկատելով՝ արատ էր, թե բարբառային առոգանությունը ճնշելու միջոց, որ վերածվել էր սովորության, — իսկ դու, աղջի ջան, մարդկանց բերանին իզուր ես նայում, եթե բարձրաձայն չեն արտահայտվում, դու էլ մի՛ լսի: Ես խնդրում եմ... Ա՛յ աղջի, ո՞նց չգոռամ. երեսուն րոպե այստեղ նստած եմ

և որ

ես

ասում:

— Ես խնդրում եմ... Խնդրում եմ ինձ «այ՛ աղջի» չասեք... շատ եմ խնդրում...

Խմբագիրը դուրս էր գնացել: Չորս մատ փոշի է նստած բուհական թերթի խմբագրության առօրյայի վրա: Անվանի դասախոսները արհամարհում են թերթը, կարգին ուսանողները զբաղվում են ուսումով, նրանք են թերթի հետ գործ բռնում, ովքեր սովորել-սովորեցնելը երրորդական բան են համարում:

Թերթ շինողները մի քիչ ժրում են սեպտեմբերին: Նախ, տարեկան ծրագիր են կազմում. առաջին համար՝ ռեկտորատի բարեմաղթանքի խոսքը առաջին կուրսեցիներին և վերջիններիս շողոքորթ թոթովանքը՝ «Ես ի՞նչ բախտ էր մեզ բաժին ընկավ, ի՞նչ վստահություն, սրա տակից ո՞նց ենք դուրս գալու...»: Լուսանկարներն են միայն տարբեր ամեն տարի: Հոկտեմբերին՝ այսինչ ամյակը, նոյեմբեր-դեկտեմբերին՝ քննաշրջանի նախապատրաստություն, հունվարին՝ բուն քննությունները, մարտին՝ քննաշրջանի ամփոփումը, ապրիլին՝ երկրորդ քննաշրջանի նախապատրաստություն, մայիսին՝ դարձյալ քննություններ, հունիսին՝ դրանց ամփոփումը և շրջանավարտի աղիողորմ հրաժեշտը անմոռանալի դասախոսներին... Լուսանկարներն են միայն տարբեր ամեն տարի:

Արանքներում լուրեր, հումոր, հասարակ տոներ, ուսանողի վարքի հարցեր, այլևայլ հարցեր, — և այդ ամենը՝ առանց հոնորար: Եվ ո՞վ կգրի: Ո՞վ է հիմա անհոնորար երկու տող գրում, եթե բանի հարց չունի:

Պրոռեկտորը նախաճաշում էր: Նախաճաշը նո՞ր էր սկսել, քարտուղարուհուն շունտ հարցնելն էր ճիշտ, թե չհարցնելը... Ուտելը այն եզակի միջոցներից է, որ մի կարճ պահի հավասարեցնում է բարձր ու ցածր դիրքի մարդկանց: Միևնույն բանով զբաղվող մարդիկ հեշտ են գտնում ընդհանուր լեզու: Իսկ պրոռեկտորը ուտում էր փակված: Փակված, մենակ ուտող մարդուց անիմաստ է բան սպասել: Բայց և շուռ գալ գնալը մեծավորի դռնից խմբագրի ուժերից վեր էր, անհարգելի էր:

Քարտուղարուհին մասնավոր անձ չէ, իր լավ լիազոր անձն է մեր աշխարհում, նրա մնացած բանն է, վերմակի տակից դուրս ոտքն է նրա հանդեպ: Եվ ուրեմն, որ զգայուն է սառնության հանդեպ... Նա ընդունարանում պիտի մնար մի քանի րոպե, ղեկավարի նախաճաշի՞, նրա կանչի՞, ընդունարանի կահավորանքի՞, թե ինչի հանդեպ ակնածանք տաժեր քարտուղարուհու միջնորդությամբ և նոր դուրս գնար՝ կրկին գալու պարտավորությամբ: Կամ թե՛ սպասե՞ր: Ի՞նչ իմանաս՝ որն է ավելի վայելուչ զգայուն ոտքի տեսանկյունից:

Իսկ քարտուղարուհին անտարբերության շքեղ նմուշ էր: Մի բան էր պակաս՝ վրան գմբեթարդ ապակի քաշես, որ մթնոլորտից չփչանա: Այդ աղջկա հետ խմբագիրը լեզու չգտավ: Նա հիշեցնում էր ակնեղենի-ոսկեղենի փորձված-շնացած խանութպանուհու, որը հետաքրքրասեր հաճախորդին ակնթարթորեն տարբերում է գնողունակից, ընդ որում փողը առնում է գլխանց: Դա մի կին էր, որ տղամարդկանց զուտ իրեն հայտնի չափանիշով դասակարգում էր երկու, երեք, գուցե տասը կարգի և խմբագրի նմաններին տառացիորեն չէր արժանացնում ուշադրության:

Խմբագրին բան չէր մնում, քան պատուհանից դուրս նայելը: Նա բավարարվեց վարագույրների եղած ճեղքով, բարձր, թանկարժեք, գմբուխտ կերպասին ձեռք դիպցնել չհամարձակվեց... Այսինքն, պարզ չէր՝ տնավարի կբացվեի՞ն, թե՞ թաքուն մի տեղ քուղեր, թոկեր կան: Իսկ ձեռքերը էլի չգիտեր ուր կորցնել: Սովոր տեղը

գրպաններն էին՝ դա բացառված էր, կրծքին խաչեր՝ ամբարտավան տեսք կունենար, մեջքին դարսեր՝ էլի այն չէր, և թողեց որ կռնատի թևքերի նման կողն ի վար կախվեն:

Նա մտածում էր առանձնասենյակի առաջիկա դռների մասին: Այդ դռները բացել-փակելու ձևը չգտավ: Բաց ես անում կրկնակի դռան առաջին փեղկը և... եթե ծածկես երկրորդը բացելուց առաջ, կմնաս մութ-հիմար վիճակում, կխարխափես մինչև երկրորդի բռնակը գտնես և ներս կմտնես փարախի դուռը գլխով բաց արած ոչխարի նման: Եթե չթողնես առաջին փեղկը, պիտի ճղատվես երկուսի միջև, կրունկով պահես, արմուկով պահես, մեկը չթողած՝ երկրորդը բացես կամ նույն վայրկյանին մեկը թողես, մյուսը բացես... և երբ ներս մտար ցանկապատի ճեղքից սողոսկած գողի նման, արդեն կես մարդ ես: Միգուցե դրանք, իսկապես էլ, բացել-փակելու անհարմար են: Դրանք պիտի բացեն քո առաջ, որ չխճճվես: Կրկնակի դուռը արդյո՞ք նրա համար է շինված, որ եթե դեմդ բացող չկա, մտնել չփորձես, որ հենց խճճվես հակառակ դեպքում, գլուխդ կորցնես, նվաստանաս ընդունելությունից առաջ և հետո, որպեսզի հետո, սեփական կամքով այդ դռներին մոտենալ չուզես... Հնարավո՞ր է: Չէ: Քավ լիցի: Ենթադրությունը եթե ոչ Էժան, գոնե, հաստատ, ծանծաղամիտ է: Դա ստացվում է ինքնիրեն: Իշխանության՝ ուզած հագուստից իրեն թոթափող, մորեմերկ բնույթն է այդպես:

«Ասում էի, չէ՞, երեկվանը մի քիչ շատ էր»:
«Ի՞նչն էր շատ, ընկեր Պարսամյան»:

Մեքենագրուհու միամիտ ձայնը ականջին զնգաց ապտակի նման: Եվ հստակորեն հիշեց դեմքը: Եվ դեմը եկավ կնոջ դեմքը: Աղջկա դեմքը: Կնոջ դեմքը: Աղջկա դեմքը... Եվ այդ անհարկի, անխոստումնալից, այդ ոչինչ չասող համեմատությունից սիրտը ցավեց: Եվ նվաղելու պես հանկարծակի սրտով-ուղեղով-մաշկով զգաց ու գիտակցեց, նաև վերհիշեց, որ կա նաև մի ուրիշ կյանք, հափշտակվածության ոլորտը միակ, երբեմնակի վերադարձը մարդու մանկության, հայրենիքը տղամարդու, որտեղ կարող ես լինել բախտավոր, լինել քմահաճ և անպատժելի երեխայի պես:

Բախտը այս մարդուն երես չէր տվել: Հաջողությունը այցի էր գալիս հին, կամակոր սիրուհու նման, որի գալը հիշեցնում է վաղուց չգալը և ուրիշ... «ուրիշ ոչինչ» ասելն էլ ճիշտ չի լինի, բայց ի՞նչ անուն տաս դառի ու քաղցրի համը հանող շիլաշփոթին: Օրինակ, ի՞նչ էր նշանակում երեկվա օրը: Երեկվա քաղցր, նաև դառը, վերջին հաշվով՝ անհամ օրը: Օրը քանի՞ դեմք կունենա: Նայած օ՞րը: Նայած մարդո՞ւն... Հարցրեք նրանց, ովքեր ապրել են հազար տարի — ես ի՞նչ իմանամ: Քանի ջահել էր, մտածում էր, թե կարևորը օրվա միջից մի կերպ դուրս գալն է, վաղը, իբր, նոր օր կլինի: Բոլորովին ուրիշ մի օր: Տարիք առնելով, բայց, հասկանում էր, որ դժվար օրվա, անհամ օրվա միջից անվսաս դուրս չեն գալիս, դա հետք է թողնում գալիք օրվա, հետագա բոլոր օրերի վրա: Միգուցե դա՝ անջրպետությունը, սկսվում է որոշակի տարիքից հետո, կամ մի անողորք հարվածի՛ց հետո, որովհետև՝ եթե փորձը ճշմարտություն է, կար ժամանակ, որ անկասկած էր անցնող օրից թոթափվելու ճշմարտությունը: Ջահել ուսերի ճշմարտություն էր:

Երեկվա առաջին հաճելի բանը հասկանալի էր: Առավոտվա հաջողությունը ընդունում ես իբրև նոր օրվա տրամաբանություն, ընդունում ես այնպես, ինչպես լավ առավոտը, որը միայն քեզ չի պատկանում, այլև քարին, քարի վրա արևկողի ելած սողունին, արծակ ու ձիգ փողոցով անցնող զվարթ-վացված տրամվային, թե ջրափոսին, թե՛ մրջնակնոցին... Այդ առաջին հաջողությունով կարելի էր մարդավարի ուրախանալ: Կամ կարելի էր չուրախանալ, որովհետև եղա՛ծը ինչ էր՝ սպասված մի բան՝ ռադիոակնարկի հոնորարը տեղ էր հասել: Ինչ ասել կուզի, հոնորարը թեթև փող է: Աշխատավարձի հոգսը շատ է: Աշխատավարձը դատապարտված է առօրյա մանր կարիքները կանոնավորապես վերացնելու խորին ձանձրույթին, այնինչ փողը արժե մի բանի, որ տառացիորեն վատնես, քամուն տաս իր տմարդի բնույթին վայել արհամարհանքով: Այդ բանը անես գոնե երբեմն՝ գոնե մի պահ դրա առօրյա լծի բուրբ ցավը մեղմելու համար: Եվ ո՞վ կակդի, ո՞վ կհավատա՝ իբր եզը (եթե ջահել չի) լծփախ է տալիս մեկընդմիջտ ազատվելու միամիտ հույսով, իբր կողերի ծեծված կաշին չի թրթռում կրկին լծի տակ քաշվելուց հետո ստանալիք շառաչուն ցավի հեռանկարից... Բթացնող ցավից գերադասելին շամփրող ցավն է, թե հաջորդում է մի շունչ քաշելուն:

Տարիքն առած, ընտանիքի տեր տղամարդ՝ նրան չէր սագում զբաղվել հիմար բաներով, բայց առավոտը խոստումնալից էր, և թափանցիկ էր անժուժկալ կնոջ ակնարկի նման՝ ստացածի տասներորդ մասով մտավ խաղի մեջ և շահեց քսանհինգ ռուբլի: Շահեց «Սպրինտ» կոչված պատրանքով, որի լավն ու վատը այն է, որ չես հասցնում հույսերով քոքվել, աննշան հույսդ վատ թաքցրած քաշվում ես մի կողմ (և ամբողջ տեսքդ կծու հեգնանք է սեփական անձիդ և անբախտակիցներիդ հանդեպ), ծրարիկը բաց ես անում... ու հանկարծ շահեց:

Դե, որ օրը հաջող էր գնում, մտավ փոստատուն, միջքաղաքայինով պատվիրեց գյուղ՝ 10 րոպեից միացրին: Մոր հետ խոսեց, դուրս էր գալիս շքամուտքից, կարծես շորը առավ մի բանի՝ մի տխմար միտք նրան կառչեց — ԱՅՍ ՎԵՐՋԻՆԸ ՉՊԻՏԻ ԱՆԵՐ: Առաջին պահ նա ծուռ ժպտաց այդ մտքի վրա որպես ուրիշի հիմար մտքի: Միտքը նրան կողմնակի թվաց, որովհետև բուն միտքը չէր, մտքի ծաղիկն էր: Պտուղն ավելի կաշուն դուրս եկավ — ԱՅՍ ԵՐԿՐՈՐԴԸ, ԻԲՐ, ՇԱՏ ԷՐ: Եվ քանի գնաց կծկվեց, թթվեց, թունավորեց ողջ էությունը — ՄԻ ՄԱՐԴՈՒ ՀԱՄԱՐ ՄԻ ՕՐՎԱ ՀԱՄԱՐ ՉԱՓԻՑ ԴՈՒՐՍ ԷՐ:

Դրանից արդեն փրկություն չկար: Անհաջողությունների սովորած տղա՝ այդ օրը նրան հունից հանեց: «Սրա տակը ի՞նչ է թաքնված», — մտածում էր հիվանդի նման մայթով քայլելիս, մտածում էր ճաշարանում պելված, անջատված որոճալիս, մտածում էր տպարանում, տուն գնալը հա՛ ձգձգում էր («Անակընկալի լավն էլ, վատն էլ քեզ մնա, Աստված, երեխի տեր եմք»): Ստացած ու շահած փողով երեխաների, տան համար ոչ մի բան չառավ, որ չարաբաստիկ այդ օրվա հետ կապ չունենան, անգամ անկողին մտնելուց հետո իրեն արգելեց խոստովանել, թե օրվա հետ, երևի թե, փորձանքը անցավ, — չխոստովանեց, որ զգաստ մնա:

Եվ կեսգիշերն անց ճմռված, տաք, տհաճորեն տաք սավանների մեջ մի մտքի հանգեց. որպեսզի մարդ հաջողությունից չկորցնի խեղճ գլուխը, արժանապատվորեն ընդունի այն, նրա հայրը առնվազն պիտի հաջողակ եղած լինի, նրա հոր հայրը հաջողության հետ պիտի նստած-վերկացած լինի, ապուլապալերի համար այդ բանը անձրևի, ձյան, ծաղկունքի նման սովորական պիտի եղած-անցած լինի... Կամ թե՛ հակադարձ սաստկացումով: Տարբերությունը

Եական չէ: Տեղի տւական հաջողութիւնը պնդացնում է մարդուս հոգին: Եվ, ափսոս, նաև դախացնում է մարդու հոգին: Բազմեցնում է ինքնաբավութեան խախտու գահին և... Վայ թե չարաց փոքրագույնը դա է, իմ Աստված, նույնիսկ դրա տարբերակն է, երևի թե, լավ մարդու անխելք, փուշ տեսակը, որ անասունի նման է միայն չափի գալիս (դնչին տալիս ես՝ նոր է ետ դառնում, լեզուն մտցնում՝ ջանն այրում ետ է քաշում, աչքը փուշ գլուխն է թեքում, տրաքվելն է սոսկ ուտել-խժժելուց մեծահոգի ետ կանգնեցնում), քան այնպիսինը, որ փոքրագոյնից ամեն տրված համարի բախտ, երկրորդը՝ շատ, աշխատանք, ապրուստ ունենալը, պաշտոնի, անգամ չնչին մարդկային վերաբերմունքի արժանանալը ընդունի ոչ թե ինքնըստինքյան հասկանալի բան, այլ ընծա, շնորհ, ողորմածություն և բախտի բերումով իրենից վեր կանգնածի կողմից կուշուծիգ գա նրա առաջ, նրա կոշիկի քուղերը կապի, չհամարձակվի պորտից վեր նայել, միայն թե նա՝ «ողորմացողը», քո աչքերի մեջ չնշմարի այնպիսի մի բան, որի համար գլխին տալիս, ողորմութիւնը առնում են ձեռից: Այդպես է լինում, երբ ուղտի բեռը բարձում ես Էշին:

Մրափի ոգին հմայում Էր դարանամուտ, մրմնջում Էր մոգական խոսքեր՝ ԼՈՒՅՍԸ ԿԲԱՑՎԻ՝ ԲԱՐԻՆ ՀԵՏԸ, ԼՈՒՅՍԸ ԿԲԱՑՎԻ՝ ԲԱՐԻՆ ՀԵՏԸ, ԼՈՒՅՍԸ ԿԲԱՑՎԻ... դիպչում Էր նրան ու ետ Էր ցատկում ձգված մարմնից, իջնում Էր վերից փետուրի նման և զարթուն-տաք շնչառութիւնից թռչում Էր վեր, մարմինը քուն չԷր ընդունում, որպես մահի և չափն անցկացրած, ձգված ցերեկվա հոգեվարքի ջղաձգումից ցավի երկու շիկացած սլաք բիբերը շամփրում, լռվում Էին ուղեղի մեջ:

Ու երազ տեսավ: Բահ ու քլունգ առած ամբոխը կարծես գնում Էր շաբաթօրյակի: Կին, տղամարդ, դպրոցական ու կրծքի երեխա, լոզունգներով, իր իսկ ժխորի ալիքի վրա հորդում Էր առաջ... Եվ մեկ Էլ անցան քառատրոփի... Տեղը, ուր հասան, կանաչ լանջ Էր, շրջանակված Էր քարաշարքով և մեն մի ծառ կար: Բացազատվեցին, ծածկոցները դեն շարտեցին, բահ ու քլունգ գործի դրին և ամեն մեկը սկսեց իր համար գերեզման փորել: Ինքը ուզում Էր հասնել, թե՛ դուրաշարժ չԷր, որտեղ Էր քլունգը խփել՝ զբաղված Էր: Րոպե չանցած՝ փափուկ հողերին տեր կանգնեցին, քարքարուտները նվաճեցին և իրենց մնաց կաղնու տակը (ծառը պիտի որ կաղնի լիներ): Քլունգն իջեցրեց, առավ երես ելած արմատի, վրա բերեց երկրորդ անգամ

Էլի արմատ Էր, երրորդ անգամին զարմանքով տեսավ՝ իր բաժին ստվերի արմատ Է: Ավելի ճիշտ՝ ծառի սաղարթի տեղը հոծ չափով տախտակամած Էր և քլունգը դագաղին ընկնող խոշոր քարերի թնյոյուն Էր հանում: Ինքը նեղացավ: Գերեզմանի համար խղճաց: «Ես ուզենամ ինքս ինձ հեռանալ, փորեմ ու տեղ չլինի՞...»: Թքեց, արթնացավ:

Նեղացածության զգացումը այստեղ դեռ նրա մեջ Էր: Դրսում վարագույրների թիզաչափ ճեղքը շատ Էր ու քիչ, մի ինչ-որ նոսրություն կար, որից թոքավելու նման ցավում Է հոգին: Այդ օրվա քերը ամեն առարկա, մակերես, գիծ, գույն ու լույսով շարժում տարանջատված գոյություն ուներ ինքը իր համար, և կյանքը նման Էր շաղված կաթի: Վարագույրների ճեղքից նայելիս ամենի հետ անմասնակցության, առնվազն՝ այդ հավաքության և խորհրդի պատրանք կար: Մի երիտասարդ տղամարդ ու կին ընկան նրա մտատեսադաշտը և դուրս կգային հետք չթողնելով, պատկեր չդառնալով, եթե կանգնեին ուրիշների, ուրիշ կանգնած զույգերի նման, ովքեր խոսում, շարժվում, հորանջում Էին՝ այնպիսի բաներ, որ տեսողությունը ընդունում Է ի գիտություն և ուրիշ ոչինչ: Բայց այդ երկուսը պաղպաղակի կրպակի մոտ անբնականորեն անշարժացան: (Անբնականությունը, կեղծը, սուտը նա զգում Էր արտամաշկով, թիկունքի դողով): Երկրորդ հարկից Էլ զգացվում Էր, որ այդ զույգը փողոցի հետ, ուրիշների հետ կապ չունեցող բան Է մտմտում, և շրջապատը նրանց համար կա ու չկա: Կանգնած Էին կիսադեմով իրար դարձած, նրանց իրարից բաժանում Էր ոչինչ չասող, հավանաբար ապօրինության հանգամանքով պարտադրված մի տարածություն, բայց ոչ մի ուժ, ոչ մի հանգամանք ի վիճակի չԷր այդ մարմինները հեռացնել դույզն-ինչ ավելի: Նրանք այլևս կաշկանդված Էին մեղքի թափանցիկ միակ շապիկով: Եվ երբ հեռացան վճիռ ընդունած մարդկանց թափով, այնտեղ, որտեղ կանգնած Էին, նրանց ողողած օդի մեջ նրանցից ինչ-որ մի բան մնաց: Եվ այն մեղմանուշ, հնարավոր, մոռացված կյանքի կշտամբանքը դաղեց նրան՝ վարագույրների արանքից նայող տղամարդուն, կրծքի տակից մի բան ծանրորեն ընկավ ոտքերը, և կրծքավանդակը մնաց դափ-դատարկ:

«Ինչի՞ վրա ենք մեր կյանքը մսխում, ողորմած Աստված, — դատարկության ընդերքներում պատեպատ դիպավ հեծեծանքը... — Մեր արևին՝ թերթ ենք տպում,

մեր արևին ընթերցող ունենք... Ընկերների աչքից ենք ընկնում, կանանց աչքին դառնում ենք ծիծաղելի, աչք ենք կուրացնում ամեն բառի, տառի վրա, վրիպելու վախից դառնում ենք հոգեկան հիվանդ, բայց, միևնույն է, կախված ենք թելից... մի հատիկ տառից... Տառը ի՞նչ դառավ, որ դրա վրա դողում ենք անտեր շան նման...»:

Ընդունարանի ցածրիկ սեղանին իր թերթի վերջին համարը գտավ: Ոտքի վրա շուռումուռ տվեց. առաջին էջը, երկրորդ էջը, երրորդ էջը, չորրորդ էջը, դարձյալ երրորդը, ապա երկրորդը և առաջինը, հետո մեկումեջ, հետո՝ անկանոն... Սխալի համար կանչած չլինե՞ն: Բայց ի՞նչ կարող էր հասցնել նայել, եթե անգամ կարողանար կենտրոնանալ: Համենայնդեպս, վերնագրերը ո՛րեքորդ անգամ տառետառ նայեց, աչքի անցկացրեց ամենայն երևացող բան, առաջին էջի հոդվածներից ցաքուցրիվ կարդաց մի քանի պարբերություն և չհասած վերջակետի՝ հոգևորություն զգաց: Թերթը վար դրեց: Ապուշություն է տպագրվելուց հետո կարդալը: Վկա է Աստված. ինքը դրա վրա քոռացավ: Իսկ եթե հանկարծ... Եթե մի բան... Մարդ ենք մենք, չէ՞: Էդ անտեր թելը բարակ է, չէ՞: Կկտրվի, ախր, մի տեղ:

Ղեկավարությունը նրան կանչել էր մի պարապ հարցով: Եվ ռեկտորատից նա դուրս եկավ ինքն իր հանդեպ զգվանքով լեցուն: Էժան պրծնելու թեթևությունը ցնդեց դուռը ծածկելուց հետո: Աստիճաններով իջնում էր կծկված, անձրևի տակ ընկածի նման, որի շապիկը կպել է մարմնին, մարմինը մի կերպ հարմարվել է անհաճո թացին, բայց եթե հանկարծ իրար եկավ, սառնությունը ծակծկելու է ասեղի նման: Այդպես իջավ, խմբագրության հարկը անցավ, շենքից դուրս եկավ՝ անձրև էր մաղում գնաց գլխաբաց: Կգնար այսպես: Մինչև առավոտ, ցերեկը, ամբողջ մի գիշեր էլ...

Հայրը ապրելիս լիներ, ինքը գնար գյուղ: Ոտքով գնար: Հարյուր ռուբլի ծախսեր գնար, ասեր՝ «Ա՛յ հեր, տասը ռուբլի տուր գնամ մի օր ինձ համար ապրեմ: Թոռներդ, հայրիկ, իմ հոգին կերան, դեռ մատնաչափ են՝ մաշկում են ինձ, և ես մի օր չեմ կարենում ինձ համար ապրեմ: Նրանց բախտի վրա դողալուց անտեր շնից էլ վատ ենք դառել: Ծնված օրից նրանց կարծես պատանդ են տարել, պատանդ են առել նրանց բախտը, որ մենք սողանք, եթե ուզում ենք նրանք ապրեն: Բայց երեխեքին հարկավո՞ր են ահուդողով ապրող հայրեր: Նրանց կյանքի, բախտի համար լավ չէ՞

ուևնեան ուժեղ-մեռած, տղամարդ-մեռած, քան թե մեռած-չթաղած հայրեր... Ախ, չգիտեմ: Այսօր հոգնել եմ հայրությունից: Այս մի օրը շատ եմ հոգնել: Արի դու ինձ հերություն արա՝ գնամ Էսօրս նամուսով ապրեմ... Կոպեկ չեմ ծախսի շանորդի թռևներիդ վրա, թող իրենց հոր վաստակով ապրեն, թող կաշին քերթեն, Էսօր ես հայր չեմ, իմ հոր ուսանող, անհոգ որդին եմ, ձրիակերության այնպե՛ս կարոտ, այդ քաղցրությունը տուր ինձ, հայրիկ, տասը ռուբլի տուր՝ Էսօր ապրեմ: Ապրեմ կամ հարբեմ: Հարբեմ, որ օրը կապվի օրվա հետ, թե չէ՝ օրերը մթնում են ջուկ-ջուկ, ամեն օրը մի կյանք է թվում — ձանձրալի է այդքան կյանք ապրել... Էլի եկել եմ արձակուրդին՝ տարին մեկ տուն եկող-չեկող անառակ որդիդ (նրան թվում Էր իր հետ պիտի ապրեք հավերժ), մայրս գործում Է՝ ուրախությունը շուրթերով սեղմած՝ Աստված, հանկարծ, շատ չհամարի, մենք նստել ենք վառարանի մոտ, շամփուրները վառարանում են, գինին՝ սեղանին, խմում ենք շատ, ծխում ենք երկար, և քո հայրությունը տղամարդավարի զուսպ պատում է ինձ: Իմ միջից լուսաշխարհ է գալիս որդիական սերս, դեպի քեզ է գալիս զգու՛յշ, ամաչկոտ ու փափկած լեզվիս ծայրին է ահա՝ «ի՛նչ լավ Էր, հայրիկ, պատերազմից եկար, և մենք իրար տեսանք ինն ամսից»: Պատառ չես դնելու բերանդ, գիտեմ, շուտ-շուտ ասելու ես՝ տղա ջան, կեր, խմելու ենք կամաց, ծխելու ենք երկար, քնելիս գրպանս տասը ռուբլի ես դնելու՝ «մինչև որ տեսնենք» ասելով»:

Ե՞րբ Էր՝ անձրևը դադարեց: Արևը իջնում Էր Հայկական պարին: Արևից ահռելի մի շողք Էր գալիս, գալիս ճեղքում Էր դեռ քաղաքի տանիքներին նստած ամպերի մութ գանգվածը և խփում Էր Մատենադարանի լայն ճակատին: Շողքը խփում Էր Պողոտայի երկայնքով, շուրջբոլոր խավարի մեջ լույսի շեղբ Էր կուրացուցիչ փայլով, կրճատվել Էր տարածություն, վերացել Էր սահման, կարծես արևը մայր Էր մտնում Սուրբ Սարգիս եկեղեցու մոտ, ձորապնակին, այնտեղ, որտեղից քաղաքը կտրող մայր փողոցը իր երկար թափից գետնից կտրվում, թռչում-թառում է ուղիղ Հայկական պարի ուսերին: Արևը մայր Էր մտնում, այնինչ երկինքը բացվում Էր, ամպերը Արաքսն ի վար հեռանում Էին Արարատյան դաշտից, օդը զնգում Էր — մայրամուտ չԷր, այլ լուսաբաց, ինչ-որ շփոթ Էր եղել մեր բաժին երկնքում՝ օրը նոր Էր բացվելու, իսկ արևը նստել Էր Հայկական պարին...

Թաց էին ծառերը, թաց էր ասֆալտը, շենքերի պատերը, մեքենաները, մարդիկ, ջուրը շունչ էր տվել ամենայն անշունչ բանի և ետջրհեղեղյան բեղուն խոնջանք էր տիրում երկրին: Նա գնում էր ոտքով: Խորտկարանից ելել, գնում էր կայտառ: Անցնում էր կանգառ-կանգառի ետևից և ծուռ ժպտում էր ավտոբուսները խցկված մարդկանց: Չգիտեր, չէր ուզում իմանալ՝ մինչև տուն՝ տասնհինգ կանգառ, գնալու է ոտքով, թե՞ ուզած տեղից կնստի մի բան: Խղճում էր ավտոբուսները խցկված մարդկանց, բայց ինքը մտադիր չէր մինչև վերջ քայլել: Մտադրությունը կլիներ նպատակ կամ բռնի առօրյան կլիներ՝ որոշակի ժամի որոշակի տեղից, որոշակի ժամի որոշակի տեղ... Այդ ամբողջ տենդը այսօրվա համար չէ: Այսօր երանավետ հանգստի օրն է: Հանգիստ, որ պարզեւել է ինքը իրեն մինչև կեսգիշեր տուն հասնելու իր որոշումով, երանավետ այնքանով, որ չէր կարող, չէր էլ կամենա ամեն օր ունենալ, ամեն օր ունենալով՝ ընկնելու էր մի ուրիշ հոգեմաշ չափի մեջ:

Գնում էր ոտքով: Սեպտեմբերի այդ երեկոն իջնում էր սահուն, փափուկ, անծայն՝ վայրէջքի աղեղ անող օդանավ, որ երևում է վերջալույսի ֆոնի վրա անսահման հեռվից: Եվ նա չէր ուզում օրը վերջանա: Այնքան չէր ուզում, որ կեսգիշերին դեռևս տան ճանապարհին էր: «Աբովյան պուրակ» չկաչող անունը վրան՝ Պլանը գլխին, երթուղիների հանգուցակետում գարեջրի փայլատ կրպակը իսկը տեղին էր: Ժամեր առաջ, երեկոյան կողմ, կրպակին մոտենալ չէր լինի: Ծեր կինը չէր հասցնի գավաթները ողողել, գարեջուրը չէր հասցնի տաքանալ, վաճառողը չէր հասցնի թղթադրամները դարսել՝ ճմռած կիսկեր խալաթի գրպանները... Հիմա նույնիսկ կարելի էր կրպակին հենվել: Եվ կասկածելի օդուց հետո երկու գավաթ գարեջուրը բալասան էր:

Երկու հոգի էլ ծարաված եկան: Ասին՝ վարորդ են: Ասին՝ գարածից քաղաքը կտրել, գարեջրերը փորձելով լավ եկել հասել են այստեղ, ամեն տեղ ջուր էր, սա մնացել: Ուշ ժամի դրսում խմող տղամարդիկ՝ շուտ մտերմացան: Նրանք այդ ժամին, այդ տեղի վրա համախոհ են, և նույնիսկ՝ ընկեր, փույթ չէ, թե վաղը, եթե հանդիպեն, չճանաչի մեկը մյուսին: Մեկը ասավ՝ Նորքեցի են. փողոցը ասավ և տան համարը, եթե նրան նեղացնող լինի, թող ծոխ թևով իմաց անի՝ սեւավի պես Նորքից կիջնեն:

Մյուսը նայում էր միայնակ կանգնած ջահել կնոջը: Իրիկվա վրա փափկած կին էր: Առավոտները նրանք ուրիշ են: Ցերեկվա դիպվածի առաջ բաց է լինում դուռը և գեշ, թե ժամ սիրուն՝ բծախնդիր ու անառիկ են: Բայց ժամ առ ժամ տեղի են տալիս, իրիկվա կողմ դառնում են գիշող, միայն կեսգիշերին համաձայն են թեկուզ գեհենի, և տղա-սատանան տղամարդու կերպարանքով գա դեպքում մարդու բերնում սատանի, վատագույն շան լեզու լինի:

— Բան ասող եղավ՝ իմաց արա, սելավի պես կիջնենք...

Ծարավները կոտրած տղերք՝ հեռանում էին խոսքերով: Միայնակ կինը գնացել էր՝ հետը տանելով կեսգիշերային կանգառների քաղցր խռովքը: Փողոցների լույսերը հանգան: Տաքսին անցավ՝ դանդաղ ընթացքով գայթակղելով: Ինքնաթիռի լույսերի հետքից գնաց ձայնը: Գործարաններից մեկը շառաչով արտաշնչեց ներսի շոգին: Քաղաքն անցնում էր քնած ծերունու շնչառության: Նա անվրդով էր, ինչպես անքամի գիշերվա ծառը: Եթե չգար այսօրվա վերջին ավտոբուսը, առավոտվա առաջինը չէր կարող չգալ: